

Agnieszka DEMBICKA-NIEMIEC
Uniwersytet Opolski

ROLA FUNKCJI HANDLOWEJ W STRUKTURZE GOSPODARCZEJ OPOLA

THE IMPORTANCE OF TRADE FUNCTION IN OPOLE ECONOMIC STRUCTURE

ABSTRACT: The meaning of trade function in economic of the city started to be bigger during last ten years. The effect of transformation causes that this function begin to be one of the most important function in the city.

This article aims to show, how the share of trade function had been changing in the Opole city in the period 1995–2008 year. That's why, author of article try to answer questions below:

1. How change the meaning of trade function on the background of OTJ (on the job), worker structure?
2. What is the share of trade entity in the entity structure in Opole?
3. What is the dynamic of entity which are functioning in Opole market?

KEY WORDS: trade function, city function, economic base of the city

Znaczenie funkcji handlowej w gospodarce Opola wyraźnie wzrosło w okresie ostatnich dziesięciu lat. W wyniku zmian ustrojowych należy ona do jednego z ważniejszych elementów bazy ekonomicznej miasta.

Celem artykułu jest wykazanie, w jakim stopniu wzrósł udział funkcji handlowej w Opolu w latach 1995–2008. Istotne z badawczego punktu widzenia jest ustalenie, jak zmieniła się rola funkcji handlowej w świetle struktury pracujących oraz jaki jest udział podmiotów handlowych w strukturze podmiotów badanych na terenie danego ośrodka. Ponadto starano się określić dynamikę podmiotów funkcjonujących w sferze handlu.

Definicja funkcji miasta jest ściśle związana z pojęciem działalności, jakie są podejmowane w miastach. Działalności te, zarówno społeczne, jak i gospodarcze, są podstawą gospodarczą miast, ich istnienia i rozwoju. W związku z tym miasta spełniają

określone funkcje. Pod pojęciem funkcji miejskich rozumie się „każdą działalność społeczno-gospodarczą wykonywaną w mieście, niezależnie od jej rangi ekonomicznej i przestrzennej, rozpatrywaną zarówno z punktu widzenia tego miasta, jak i systemu osadniczego, w skład którego ono wchodzi. Pojęcie funkcji oznacza również położenie jednostki osadniczej w systemie powiązań bądź cel istnienia tej jednostki i zadań, które ona spełnia” (Maik 1997, s. 31).

Znanymi powszechnie określeniami przypisywanymi jednostkom osadniczym są: miasto portowe, przemysłowe, handlowe czy górnicze. Jednak sposoby określania ich funkcji mogą być różne. Powszechnie stosowaną metodą określania struktury funkcjonalnej miasta jest analiza struktury pracujących w mieście¹. Funkcje, które miasto spełnia w stosunku do otoczenia, określa się zwykle na podstawie zatrudnienia w grupie egzogenicznej (Kuciński 1996, s. 136).

A. Suliborski również twierdzi, że najlepszą metodą rozpoznania funkcji miasta jest ustalenie struktury zatrudnienia ludności miasta. „Im cechy tej struktury są bardziej wyraziste (np. pod względem ilościowym lub jakościowym), tym funkcje jednostki były większe, bardziej zróżnicowane i rozwinięte” (Suliborski 2001, s. 42).

Funkcja handlowa miast obejmuje bardzo szeroki zakres działania, czego dowodem jest np. wprowadzenie systemów monetarnych czy polityki finansowej, koncentracji kapitału, która jest ściśle związana z handlem. Funkcja ta rozszerza się wraz z integracją i wymianą międzynarodową. Rozwój handlu światowego, krajowego czy lokalnego oraz jego coraz bardziej zaawansowana organizacja sprawiają, że istnieje konieczność zatrudnienia dużej grupy ludności. Działalność tych właśnie osób stanowi funkcję handlową miasta. Handel w pewnym stopniu determinuje zainteresowanie ludności danym obszarem, co skutkuje napływem ludności do miast w celu realizacji transakcji handlowych. Osoby te są również zainteresowane zaspokojeniem swoich potrzeb w dziedzinie usług, kultury, oświaty czy lecznictwa. Dlatego wraz z rozwojem handlu w mieście powstają możliwości rozwoju innych dziedzin.

Funkcja handlowa zawsze zaliczana była do podstawowych czynników miastotwórczych. Zarówno wielkie miasta portowe, ośrodki handlu międzynarodowego, jak i małe miasta zawdzięczają swój rozwój tej funkcji. Jednak dawniej, aby handel mógł się rozwijać, istotne było położenie jednostki osadniczej. Dogodne położenie komunikacyjne – na skrzyżowaniu szlaków handlowych, nad wielkimi rzekami, na styku wielkich krain geograficznych czy u podnóża gór – odgrywało znaczącą rolę w procesie miastotwórczym.

Funkcja handlowa staje się coraz częściej jedną z wielu funkcji miasta, lecz nigdy nie jedyną, i to niezależnie od ustroju państwa, w jakim się ono znajduje. Wyczerpują się bowiem możliwości rozwoju miasta opierającego się wyłącznie na funkcji handlowej.

Procesy restrukturyzacyjne okresu transformacji ustrojowej przyniosły istotne zmiany w strukturach funkcjonalnych miast. Polegały one przede wszystkim na wzro-

¹ Metoda ta została zaproponowana przez A. Hetter'a już w 1902 r. Geografowie amerykańscy podjęli się trudu rozwijania tej metody, wprowadzając zarazem pojęcie bazy ekonomicznej do typologii miast.

ście znaczenia budownictwa i handlu, głównie w starych stolicach województw. Funkcje usługowe, które do tej pory były słabo rozwinięte, również zyskały na znaczeniu. Opole zaliczyć można do miast pełniących funkcje ponadregionalne, których zasięg wykracza poza granice województwa.

Opole, liczące 128 tys. mieszkańców, jest ośrodkiem handlu i usług średniej wielkości. W okresie gospodarki rynkowej, niezależnie od wielkości ośrodka, rozwój handlu w wielu miastach Polski przebiegał podobnie. Na początku lat 90. XX w. nastąpił proces prywatyzacji i rozwoju sieci handlowej. Powstały nowe placówki handlowe, głównie w postaci małych (rodzinnych) sklepów, najczęściej lokalizowanych w miejscach, które dotąd pełniły inne funkcje. Z czasem funkcja handlowa zaczęła wypierać inne funkcje, np. mieszkaniową z parterów, a nawet z pierwszych pięter budynków. Proces ten, obserwowany w innych ośrodkach, zachodził również w Opolu. Najważniejszą osią koncentracji placówek handlu była ul. Krakowska. Targowiska, zlokalizowane w centralnych częściach miasta, pełniły ważne funkcje handlowe dla mieszkańców, jednak na kolejnym etapie rozwoju handlu sytuacja ta uległa zmianie. Od połowy lat 90., kiedy trwał kolejny etap rozwoju sieci handlowej w mieście, powstały nowoczesne centra handlowe uzupełniające tradycyjną strukturę ośrodków handlowych. Zaczęto budować wolnostojące wielkopowierzchniowe obiekty handlowe (hipermarkety) oraz centra handlowe, których przykładem jest Centrum Handlowe „Karolinka” zlokalizowane na obrzeżach miasta czy Galeria Handlowa „Solaris” w centrum miasta. Nowe centra bardzo wyraźnie wpłynęły na obniżenie rangi funkcji handlowej ul. Krakowskiej.

W celu realizacji głównych założeń badawczych skoncentrowano się na analizie danych zawartych w rocznikach statystycznych od 1995 do 2008 r. dotyczących struktury osób zatrudnionych w Opolu. Należy zwrócić uwagę na fakt, że w badanym okresie nastąpiła zmiana klasyfikacji działalności, która uniemożliwiła porównanie danych od 1995 do 2008 r.. Dlatego też wyróżnione zostały dwa okresy badawcze: od 1995 do 2003 r., oraz od 2004 do 2008 r.

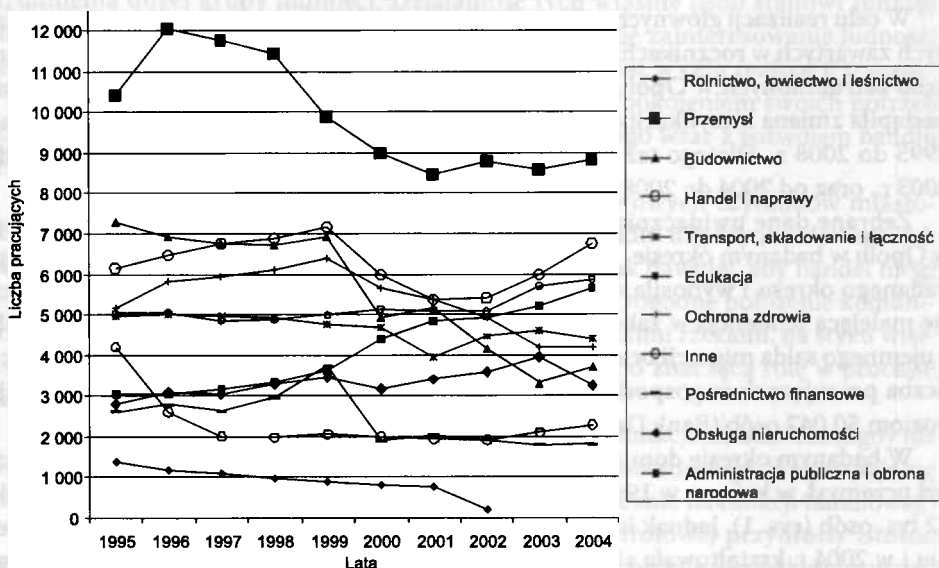
Zebrane dane uwidaczniają spadek liczby pracujących w gospodarce narodowej w Opolu w badanym okresie. W 2002 r. liczba pracujących była najmniejsza dla całego badanego okresu i wynosiła 45 353 osób. Przyczyną takiego stanu była utrzymująca się malejąca tendencja w zakresie liczby mieszkańców województwa, która wynikała z ujemnego salda migracji oraz z ujemnego przyrostu naturalnego. W kolejnych latach liczba pracujących w gospodarce narodowej nieznacznie rosła i w 2007 r. osiągnęła poziom 50 047 osób (Bank Danych Regionalnych GUS).

W badanym okresie dominującym sektorem pod względem struktury pracujących był przemysł, w którym w 1996 r. liczba pracujących kształtowała się na poziomie ok. 12 tys. osób (rys. 1). Jednak liczba ta z roku na rok systematycznie ulegała zmniejszeniu i w 2004 r. kształtowała się na poziomie ponad 8 tys. osób. Dział „handel i naprawy” plasował się na drugiej pozycji pod względem liczby zatrudnionych, z tym że od 1995 r. i przez kolejne 2 lata nastąpiła przewaga „budownictwa”. Zatrudnienie w handlu stopniowo wzrastało do 1999 r., jednak w kolejnym roku nastąpił jego gwałtowny

spadek. W ochronie zdrowia, edukacji i transporcie zatrudnionych było stosunkowo mniej osób niż w działach wymienionych wyżej. Od 1999 r. zaobserwowano systematyczny spadek liczby zatrudnionych w większości działów. Jedynie w sektorze „administracja publiczna i obrona narodowa” nastąpił wyraźny wzrost liczby zatrudnionych. W działach: „edukacja”, „obsługa nieruchomości”, „transport, składowanie i łączność”, „przemysł” oraz „handel i naprawy” liczba zatrudnionych osób utrzymywała się na podobnym poziomie. Od 2001 do 2003 r. odnotowano bardzo szybki spadek liczby pracujących w działach „budownictwo” oraz „transport, składowanie i łączność”. W 2002 r. znacznie zmalała liczba osób pracujących w dziale „pośrednictwo finansowe”. Z kolei w „handlu i naprawach” widoczna jest odwrotna tendencja – liczba pracujących osób sukcesywnie zwiększała się z roku na rok, osiągając w 2004 r. poziom 6762 osób. Sektor „rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo” wykazuje tendencję malejącą, wraz z widocznym spadkiem liczby zatrudnionych po 2001 r.

W skład kategorii „inne” wchodzi następujące działy gospodarki narodowej:

- zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz i wodę;
- działalność produkcyjna;
- hotele i restauracje;
- gospodarka komunalna;
- administracja państwowa i wymiar sprawiedliwości;
- pozostała działalność usługowa, komunalna, socjalna i indywidualna.

Rys. 1. Liczba pracujących we wszystkich gałęziach gospodarki w Opolu w latach 1995–2004

Źródło: opracowanie własne na podstawie roczników statystycznych z lat 1996–2005, Urząd Statystyczny Województwa Opolskiego.

Wskazana sytuacja jest związana z ogólnym spadkiem liczby pracujących w województwie opolskim po 2000 r. Rosnąca stopa bezrobocia w województwie również przyczynia się do sytuacji przedstawionej na rys. 1. W 1998 r. stopa bezrobocia (10,5%) zaczęła sukcesywnie rosnąć, osiągając wartość 19,3% w 2002 r. Zbliżony poziom był notowany przez kolejne 3 lata (Szwed 2006, s. 95).

W województwie opolskim struktura pracujących w gospodarce narodowej według rodzajów działalności jest zbliżona do średniej w kraju. Podstawową różnicą jest wyższy udział pracujących w przemyśle i budownictwie, natomiast niższy – zatrudnionych w usługach. W 1998 r. zanotowano w województwie opolskim najwyższy udział liczby zatrudnionych w sektorze „rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo”. Fakt ten nie ma bezpośredniego wpływu na sytuację w samym Opolu.

Funkcja handlowa w pierwszym badanym okresie była jedną z dominujących funkcji pod względem struktury pracujących. W początkowych latach analizowanego okresu, przeważała liczba pracujących w sektorach „przemysł” oraz „budownictwo”, jednak po 1998 r., liczba zatrudnionych tam osób znacznie zmalała (rys. 1). Było to spowodowane prywatyzacją gospodarki oraz likwidacją nierentownych wielkich zakładów przemysłowych. W handlu w okresie objętym analizą nie zanotowano tak wielkiego spadku liczby zatrudnionych. Przemysł był w Opolu dominującym działem i w każdym roku zatrudniał największą liczbę osób. Dział „budownictwo” przez pierwsze 2 lata był kolejnym dominującym działem w gospodarce narodowej w Opolu. Jednak sytuacja ta uległa zmianie w 1997 r., w którym zrównał się on z handlem. Od 1997 r., sektor „handel” plasował się na drugiej pozycji pod względem liczby zatrudnionych.

Z analizy danych wynika, że rola funkcji handlowej była znacząca w strukturze pracujących, nawet pomimo gwałtownego spadku liczby zatrudnionych w 2000 r. Porównując liczbę pracujących w dziale „handel i naprawy” z pozostałymi sektorami, w których liczba zatrudnionych była znacznie niższa, wnioskować można, że sektory „handel i naprawy” oraz „przemysł” są to dwa główne działy zatrudnienia dla ludności Opola. Spadek liczby zatrudnionych w większości działów, również w handlu, w 2002 r. był spowodowany ujemnym saldem migracji, albowiem wyniósł on 320, a w 2003 r. – aż 475 (*Opole w liczbach* 2005, s. 8).

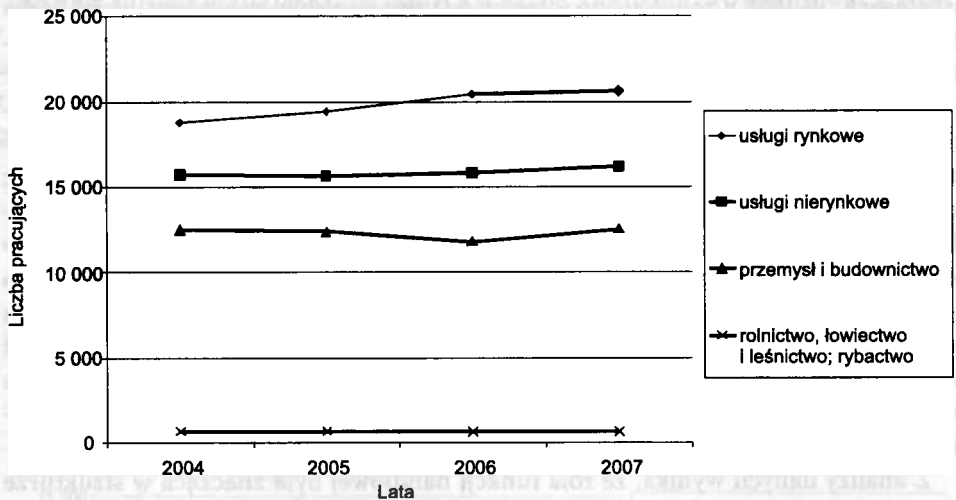
Porównując liczbę pracujących w dziale „handel i naprawy” z ogólną liczbą pracujących, zauważyć można podobieństwo w kształtowaniu danych. Spadek ogólnej liczby zatrudnionych w 2000 r. przełożył się na spadek liczby zatrudnionych w sektorze „handel i naprawy”. Podobna zależność uwidoczniła się w 2003 i 2004 r., kiedy wzrost liczby zatrudnionych ogółem miał odzwierciedlenie w liczbie pracujących w dziale „handel i naprawy”.

W przypadku drugiego okresu badawczego zebrane dane zestawiono według czterech sektorów:

1. usługi rynkowe;
2. usługi nierynkowe;
3. sektor przemysłowy;

4. sektor rolniczy.

Dział, który w poprzedniej klasyfikacji był zdefiniowany jako „handel i naprawy”, zaliczany jest do sektora usług rynkowych, w którym pracuje najwięcej osób w Opolu. Po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej w 2004 r. sektor ten wykazywał dynamikę wzrostu liczby osób pracujących. Sektor przemysłowy nie jest dominującym sektorem według tej klasyfikacji i plasuje się na trzeciej pozycji we wszystkich latach badanego okresu (rys. 2).

Rys. 2. Liczba pracujących według sektorów ekonomicznych w Opolu w latach 2004–2007

Źródło: opracowanie własne na podstawie roczników statystycznych z lat 2004–2007, Urząd Statystyczny Województwa Opolskiego.

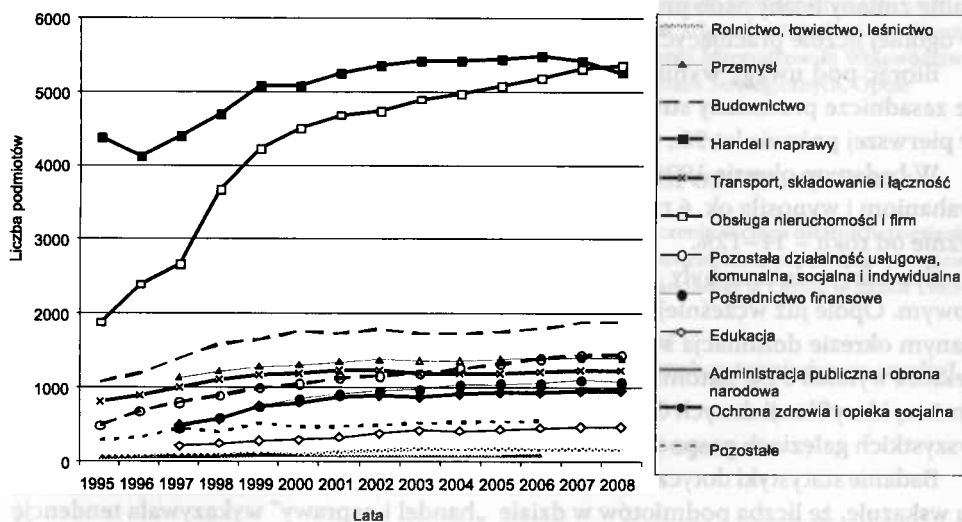
Aby zrealizować cel artykułu, przeanalizowano liczbę podmiotów gospodarki narodowej zarejestrowanych w systemie REGON w Opolu występujących w podanych działach gospodarki w badanym okresie.

Według roczników statystycznych z lat 1995–2008 „przez podmioty gospodarki narodowej rozumie się osoby prawne, samodzielne jednostki organizacyjne nie mające osobowości prawnej oraz osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą.

Pod pojęciem podmiotów gospodarczych rozumie się podmioty prowadzące działalność gospodarczą, tj. produkcyjną, usługową w celach zarobkowych i na własny rachunek” („Rocznik Statystyczny Województwa Opolskiego” 1996, s. 7).

Liczba podmiotów gospodarczych od 1995 do 2008 r. w Opolu wzrosła prawie dwukrotnie. W 1995 r. liczba podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w systemie REGON wynosiła 10 615, a pod koniec badanego okresu – 19 060 (rys. 3). Szybki wzrost liczby podmiotów zanotowano zwłaszcza w pierwszych latach analizowanego okresu.

Przyczyną takiego zjawiska były czynniki zarówno wewnętrzne jak i zewnętrzne, mające wpływ na kształtowanie się struktury gospodarczej państwa, regionu oraz samych miast. Można tutaj wskazać takie bodźce, jak np. przejście od gospodarki centralnie planowanej do gospodarki rynkowej. Pomimo iż procesy te zachodziły parę lat wcześniej, ich skutki były nadal zauważalne. Nastąpiła likwidacja jednostek gospodarczych mało rentownych, utworzony został sektor prywatny. Po 1998 r. zostały zarejestrowane nowe podmioty gospodarcze, jednak ich liczba rosła znacznie wolniej w porównaniu z pierwszymi trzema latami transformacji (Rajchel 2002, s. 177).

Rys. 3. Podmioty gospodarki narodowej zarejestrowane w systemie REGON w Opolu w latach 1995–2008

Źródło: opracowanie własne na podstawie roczników statystycznych województwa opolskiego z lat 1995–2008, *Województwo opolskie. Podregiony, powiaty, gminy*, Urząd Statystyczny w Opolu, Opole 1995–2008.

Porównując dane statystyczne z 1995 i 2008 r., można zaobserwować dominację sektora „handel i naprawy” pod względem liczby podmiotów gospodarki narodowej zarejestrowanych w systemie REGON w Opolu. W 1995 r. można zauważyć jego znaczącą przewagę w porównaniu z innymi sektorami określonymi przez Europejską Klasyfikację Działalności (EKD). W podanym roku wskazany sektor liczył 4365 podmiotów, podczas gdy kolejny dominujący sektor „obsługa nieruchomości i firm” – dwa razy mniej bo 1889 podmiotów. Dynamiczny wzrost liczby podmiotów gospodarczych w mieście zanotowano w dziale „obsługa nieruchomości i firm”. Jego procentowy udział w ogólnej liczbie podmiotów gospodarczych zwiększał się z roku na rok, plasując się na pierwszej pozycji w ostatnim roku badanego okresu. Rozwój biur pośrednictwa nieruchomości i innych firm finansowych jest w Opolu widoczny, co sprawia, że wskazany dział stał się jedną z czołowych branż o licznej grupie podmiotów gospodarczych.

Na trzecim miejscu pod względem procentowego udziału podmiotów gospodarczych w ogólnej liczbie podmiotów zarejestrowanych w systemie REGON plasuje się dział „budownictwo”. Jego procentowy udział w ogólnej liczbie podmiotów gospodarczych zmniejszał się z roku na rok pomimo rosnącej liczby podmiotów rejestrowanych w tym sektorze. Z analizowanych danych wynika, że udział sektora handlu jest największy.

W pracy starano się określić, w jakim stopniu zmieniła się rola funkcji handlowej w strukturze bazy ekonomicznej Opolu. Analiza liczby i struktury pracujących w poszczególnych działach gospodarki wskazuje, że w badanym okresie nie nastąpiły radykalne zmiany liczby osób pracujących w handlu, a także udziału pracowników handlu w ogólnej liczbie pracujących.

Biorąc pod uwagę wyniki badań dotyczące wcześniejszych okresów, wydaje się, że zasadnicze przemiany struktury pracujących według działów gospodarki nastąpiły w pierwszej połowie lat 90., czyli przed okresem badawczym.

W badanym okresie 1995–2008 liczba pracujących w handlu ulegała nieznacznym wahaniom i wynosiła ok. 6 tys. osób. W ogólnej liczbie pracujących stanowiło to – zależnie od roku – 11–12%.

Bardziej widoczne były przekształcenia struktury pracujących w układzie sektorowym. Opole już wcześniej można było zakwalifikować do miast usługowych. W badanym okresie dominacja sektora usługowego wzmocniła się. W 1995 r. udział tego sektora wynosił 64%, natomiast w 2004 r. – prawie 10% więcej, bo 73%. Ze względu na zmianę klasyfikacji danych GUS nie ma możliwości porównania liczby pracujących we wszystkich gałęziach gospodarki w Opolu w pierwszym i ostatnim roku badawczym.

Badanie statystyki dotyczącej podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w Opolu wskazuje, że liczba podmiotów w dziale „handel i naprawy” wykazywała tendencję rosnącą. W badanym okresie przybyło ok. 1000 podmiotów handlowych. Interesujące jest to, że jednocześnie zmniejszał się udział podmiotów handlowych w ogólnej liczbie podmiotów gospodarczych zarejestrowanych na terenie Opolu. W 1995 r., stanowiły one 41%, a w 2004 r. – już tylko 28% ogólnej liczby podmiotów. Oznacza to, że liczba podmiotów w innych działach rosła szybciej. Dotyczy to m.in. takich działów, jak: obsługa nieruchomości i firm (wzrost z 18% do 26%), edukacja (z 1% do 2%), pośrednictwo finansowe (z 3% do 5,5%).

Na podstawie przeprowadzonych badań można wnioskować, że ani struktura pracujących, ani struktura podmiotów gospodarczych nie oddaje w pełni skali i charakteru przemian handlu i jego roli w gospodarce miasta.

Tendencje, jakie pojawiły się już w innych miastach Polski, są zauważalne również w Opolu. W strukturze handlu miasta coraz większą rolę odgrywają wielkopowierzchniowe obiekty handlowe. W ciągu ostatnich dwóch lat powstało kilka nowych centrów handlowych, m.in. Centrum Handlowe „Karolinka”, Galeria Handlowa „Solaris”. Uruchomienie wspomnianych inwestycji handlowych w istotny sposób zmieniło dotychczasową strukturę handlu w badanym ośrodku.

Bibliografia

- Kuciński K., 1996, *Geografia ekonomiczna. Zarys teoretyczny*, Wydawnictwo SGH, Warszawa.
- Maik W., 1997, *Podstawy geografii miast. Skrypty i teksty pomocnicze*, Wydawnictwo UMK, Toruń.
- Opole w liczbach*, 2001, Urząd Statystyczny w Opolu, Opole.
- Opole w liczbach*, 2005, Urząd Statystyczny w Opolu, Opole.
- „Rocznik Statystyczny Województwa Opolskiego” 1996, Urząd Statystyczny w Opolu, Opole.
- Rajchel D., 2002, *Zmiany struktury funkcjonalnej miast regionu opolskiego na podstawie proporcji zatrudnienia w sektorach gospodarki*, [w:] J. Słodczyk (red.), *Przemiany bazy ekonomicznej i struktury przestrzennej miast*, Wydawnictwo UO, Opole.
- Suliborski A., 2001, *Funkcje i struktura funkcjonalna miast. Studia empiryczno-teoretyczne. Komentarz do zbioru monotematycznych publikacji stanowiących rozprawę habilitacyjną*, Wydawnictwo UŁ, Łódź.
- Szwed M., 2006, *Województwo Opolskie. Sytuacja społeczno-gospodarcza w latach 1998–2005 i I półroczu 2006 roku. Potencjał społeczno-gospodarczy w ujęciu graficznym*, Urząd Marszałkowski Województwa Opolskiego, Departament Rozwoju Regionalnego, Referat Badań i Analiz Strategicznych, Opole.

ROLA FUNKCJI HANDLOWEJ W STRUKTURZE GOSPODARCZEJ OPOLA

ABSTRAKT: Rola funkcji handlowej w gospodarce miasta zyskała na znaczeniu w ciągu ostatnich dziesięciu lat. Proces transformacji spowodował, że funkcja ta stała się jedną z najbardziej istotnych funkcji w mieście. Artykuł ma na celu pokazanie, w jakim stopniu wzrósł udział funkcji handlowej w Opolu w latach 1995–2008. Dlatego starano się odpowiedzieć na poniższe pytania:

1. Jak zmieniła się rola funkcji handlowej w świetle struktury pracujących?
2. Jaki jest udział podmiotów handlowych w strukturze podmiotów badanych na terenie danego ośrodka?
3. Jaka jest dynamika podmiotów funkcjonujących w sferze handlu?

SŁOWA KLUCZOWE: funkcja handlowa, struktura gospodarcza miasta, Opole